

Modernisering in Noorwegen²

DD 2018/41

1. Inleiding

Op 26 en 27 oktober 2017 vond aan de Erasmus Universiteit een mede door Pieter Verrest georganiseerd congres plaats dat in het teken stond van rechtsvergelijkende perspectieven op de modernisering van ons Wetboek van Strafvordering. Het plenaire deel van de eerste dag was gewijd aan beschouwingen over recente of voorgenomen herzieningen van het strafprocesrecht in verschillende Europese landen. Naast Duitsland, Frankrijk, België en Zwitserland was ook Noorwegen met een delegatie van deskundigen vertegenwoordigd.³ Sinds 2016 is in dat land een wetsvoorstel voor een compleet nieuw Wetboek van Strafvordering aanhangig.

Noorwegen heeft ongeveer 5,3 miljoen inwoners en is één van de dunst bevolkte landen van Europa. Noorwegen is geen lid van de Europese Unie, wel van de Europese Economische Ruimte en van de Raad van Europa. Het Noorse recht, net als dat van de andere Scandinavische landen, wordt gezien als behorend tot de continentale rechtstraditie, zij het met een aantal eigen kenmerken: het Romeinse recht is in de Scandinavische landen niet noemenswaardig gerecipieerd en het recht van de Scandinavische landen wordt gekenmerkt door een sterk pragmatisme.⁴ Het Noorse strafrecht is gegrond op een krachtig legaliteitsbeginsel. De primaire bron van het Noorse straf- en strafprocesrecht is dus (formele) wetgeving.⁵ Het huidige Noorse Wetboek van Strafvordering (*Straffeprosessloven*, hierna: *Strpl*) stamt uit 1981 en is in werking getreden in 1986. Deze wet loste het eerste algemene Noorse Wetboek van Strafvordering van 1887 af. Ondanks de relatief jonge leeftijd van het geldende wetboek heeft men onlangs gemeend dat het aan een structurele herziening toe is. In 2014 is daartoe een wetgevingscommissie (*lovgivningsutvalg*) onder voorzitterschap van Runar Torgersen ingesteld die als voornaamste taak had: het uitvoeren van een alomvattende evaluatie van het bestaande Wetboek van Strafvordering en het formuleren van een voorstel voor een nieuw algemeen wetboek.⁶ In november 2016 presenteerde de commissie-Torgersen een wetsvoorstel voor een geheel nieuw algemeen Wetboek van

1 Prof. mr. F. de Jong is hoogleraar straf- en strafprocesrecht aan de Universiteit Utrecht (Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen en Utrecht Centre for Accountability and Liability Law – Ucall).

2 Citeerwijze: F. de Jong, 'Modernisering in Noorwegen', DD 2018/41.

3 Dit editorial bevat een bewerking van onderdelen van een ten behoeve van de congresbundel (verwacht dit najaar) geschreven, uitgebreid landenrapport over Noorwegen.

4 E.J. Husabø, 'History and tendencies in the development of criminal procedure law in the Scandinavian countries, and in Norway in particular', *Law and Justice Review* 2010-1, p. 19-34; J. Andenæs & E.J. Husabø, 'Strafferett og straffeprosess', in: K. Lilleholt (red.), *Knops oversikt over Norges rett*, Oslo: Universitetsforlaget 2014, p. 607-629.

5 In 2015 is een geheel nieuw algemeen Wetboek van Strafrecht (*Straffeloven*) in werking getreden, tien jaren nadat het wetboek was aangenomen; zie hierover J. Jacobsen & V.H. Sandvik, 'An outline of the new Norwegian Criminal Code', *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 3 (2015) 2, p. 162-183. Noorse wet- en regelgeving is raadpleegbaar op www.lovdato.no. Jurisprudentie van het Noorse Hooggerechtshof (*Høyesterett*) wordt gepubliceerd in het tijdschrift *Norsk Retstidende* (Rt.; vanaf 2016 op www.lovdato.no).

6 R. Torgersen et al., 'Proposal for a new Norwegian code of Criminal Procedure. A summary of NOU 2016: 24', *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 2016-2, p. 286-315.

Strafvordering aan de Noorse regering.⁷ Sedertdien heeft het Noorse Ministerie van Justitie het voorstel, inclusief de daarop in consultatierondes ingewonnen commentaren, in beraad. Opvallend is dat de tekst van het voorstel nog geen 70 pagina's beslaat. Opvallend is ook dat de redenen voor de instelling van de wetgevingscommissie sterke overeenkomsten vertonen met overwegingen die ten grondslag zijn gelegd aan de modernisering van ons Wetboek van Strafvordering. Een belangrijke reden was dat door de vele wijzigingen in het Noorse wetboek aan de overzichtelijkheid ervan sterk afbreuk is gedaan. Ook was men van mening dat het wetboek op verschillende punten te zeer achterloopt bij nieuwere ontwikkelingen ten aanzien van onder andere de groei van georganiseerde en grensoverschrijdende misdaad en ten aanzien van technologische en mensenrechtelijke aangelegenheden.⁸

In dit editorial sta ik – in de volgorde van het verloop van een Noors strafproces – stil bij een aantal van de voornaamste wijzigingen die het wetsvoorstel voor het Noorse strafprocesrecht in petto heeft, tegen de achtergrond van het thans geldende recht. Een aantal onderwerpen waarover de commissie zich moest buigen, sluit nauw aan bij centrale vraagstukken binnen de modernisering van ons Wetboek van Strafvordering. Waar relevant, zal daarom worden verwezen (maar ook niet meer dan dat) naar parallelle discussies in Nederland. Zo had de commissie mede als taak aandacht te besteden aan (vereenvoudiging van) de regeling van dwangmiddelen, waaronder de vrijheidsbenemende; de inzet van technologische middelen; mogelijkheden om het aantal vereenvoudigde gerechtelijke afdoeningen in bekenteniszaken (*tilståelsesdom*) te vergroten; de wenselijkheid van een actievere sturing door de rechter met het oog op een meer efficiënte procesgang; en mogelijkheden om de behandeling van zaken in hoger beroep aan striktere voorwaarden te binden.

2. Opsporing

2.1. Start van een opsporingsonderzoek

Een Noors strafproces bestaat uit drie hoofdstadia: het vooronderzoek of opsporingsonderzoek (*etterforsningsstadiet*), het stadium waarin wordt beslist over de wijze van afdoening (*påtalestadiet*; zie onder 3) en, als het daartoe komt, het stadium van de berechting (*iretteføringsstadiet*; zie onder 4). Het vooronderzoek vindt plaats onder leiding van een officier van justitie. Een interessant verschil met de Nederlandse situatie is dat het openbaar ministerie (*påtalemyndigheten*) in Noorwegen structureel is ingebed in de politieorganisatie: binnen elk van de twaalf politiedistricten zijn speciale officieren van justitie werkzaam (*politiadvokat*) die zelfstandig, maar onder gezag van een hogere-rangsofficier die niet binnen de politieorganisatie werkzaam is (*statsadvokat*), opsporingsonderzoeken leiden in de lichtere en (dus) de meeste zaken. Hierdoor wordt bereikt dat een vertegenwoordiger van het openbaar ministerie veelal vanaf het begin van de opsporingsactiviteiten in een zaak betrokken is. Een en dezelfde officier blijft veelal ook betrokken bij de zaak tot aan de gerechtelijk afdoening.⁹

Een opsporingsonderzoek wordt dus in de meeste gevallen ingesteld door het openbaar ministerie binnen de politie (§ 225 lid 1 onder 1 *Strpl*). In spoedeisende gevallen, waarin het optreden van een *politiadvokat* niet kan worden afgewacht, kan ook een gewone op-

7 Lovutkast til en ny alminnelig straffeprosesslov, NOU 2016: 24; dit document bevat, naast het wetsvoorstel, ook een uitgebreide toelichting. *Norges offentlige utredninger* (NOU) bevat officiële bekendmakingen van of vanwege de Noorse overheid; te raadplegen via www.regjeringen.no.

8 G.J. Kjelby & L. Fullu Skyberg, 'En vurdering av enkelte premisser for en ny straffeprosesslov', bijlage 2 in NOU 2016: 24, *Ny Straffeprosesslov*, p. 716-763.

9 H. de Vries & A. Julsing, 'Het Noorse rechtssysteem: een andere benadering', *Tijdschrift voor de Politie* 2004-7/8, p. 8-11; vgl. Ø. Øyen, *Straffeprosess*, Bergen: Fagbokforlaget 2016, p. 472-473.

sporingsambtenaar (eerste) opsporingshandelingen verrichten (§ 225 lid 1 onder 2 *Strpl*).¹⁰ En volgens § 225 lid 2 *Strpl* kunnen ‘hogere’ echelons binnen het openbaar ministerie (*statsadvokat* en *riksadvokat*) ook opleggen dat een opsporingsonderzoek wordt geënta-meerd. Voor ernstiger en meer gecompliceerde zaken bestaan er binnen politiedistricten verschillende gespecialiseerde eenheden.¹¹

2.2. *Legaliteitsbeginsel en de regeling van dwangmiddelen*

Volgens het in § 113 van de Noorse Grondwet (*Grunnloven*) neergelegde legaliteitsbeginsel vereisen ‘ingrepen’ in de ‘rechtssfeer’ van burgers een wettelijke grondslag. Dit beginsel brengt mee dat strafvorderlijk overheidsoptreden dat geen noemenswaardige inbreuk maakt op rechten en vrijheden van burgers, niet hoeft te berusten op een wettelijke grondslag. Dit impliceert dat een dwangmiddel steeds een wettelijke grondslag behoeft. Een dwangmiddel wordt in het Noorse strafprocesrecht namelijk gedefinieerd als een maatregel tegen een persoon of een object die een strafvorderlijk doel dient, die kan worden toegepast zonder toestemming van de betrokkene, en die inbreuk maakt op rechten of vrijheden van burgers.

De Noorse regeling van voorwaarden voor toepassing van dwangmiddelen vertoont een grote gelijkenis met de Nederlandse regeling ter zake. Ook in het Noorse strafprocesrecht geldt in het algemeen dat naarmate een dwangmiddel ingrijpender is, de voorwaarden voor toepassing ervan strenger zijn. Iets soortgelijks geldt voor de verdeling over de strafvorderlijke autoriteiten van de bevoegdheid om tot toepassing van een dwangmiddel te besluiten: hoe dieper dwangmiddelen ingrijpen in rechten en vrijheden van burgers, des te hoger in rang is de bevoegde functionaris. Voor de toepassing van ieder dwangmiddel gelden vier algemene voorwaarden die – afhankelijk van de ingrijpendheid van het dwangmiddel – in verschillende graden van strengheid in de wet tot uitdrukking worden gebracht.

Vereist is ten eerste dat er een *verdenking* bestaat dat een strafbaar feit heeft plaatsgevonden. Voor de meeste dwangmiddelen geldt bovendien de eis dat de verdenking zich richt op een bepaalde persoon (dat er dus een verdachte is) en dat er een redelijke grond (*skjellig grunn*) bestaat te vermoeden dat de betrokkene schuldig is.¹² Een tweede algemene ingangsvoorwaarde voor toepassing van dwangmiddelen is het *gevalscriterium*. Sommige dwangmiddelen, zoals aanhouding op heterdaad (§ 173 lid 1 *Strpl*) en inbeslagneming (§ 201 *Strpl*), kunnen ten aanzien van ieder strafbaar feit worden ingezet. Maar veel dwangmiddelen kunnen alleen worden toegepast indien de verdenking is gekoppeld aan een strafbaar feit met een bepaalde minimumstrafbedreiging óf aan een bepaald, afzonderlijk genoemd strafbaar feit. Als derde respectievelijk vierde voorwaarde geldt dat toepassing van dwangmiddelen moet voldoen aan de eisen van subsidiariteit (*nødvendighet*) en proportionaliteit (*forholdsmessighet*).

10 De wet onderscheidt tussen primaire bevoegdheid (*primærkompetanse*) en spoedbevoegdheid (*hastekompetanse*). Indien het optreden van de functionaris met primaire bevoegdheid niet kan worden afgewacht, komt ten aanzien van sommige dwangmiddelen een spoedbevoegdheid toe aan een ‘lagere’ functionaris en soms zelfs aan eenieder. Zie Øyen 2016, p. 180. Opsporingshandelingen worden uitgevoerd door opsporingsambtenaren die niet zelf onderdeel zijn van het openbaar ministerie; zie S. Fredriksen, ‘Polititjenestepersoners og privatpersoners adgang til å benytte straffprosessuelle tvangsmidler’, *Tidsskrift for Strafferett* 2016-1, p. 8-34.

11 Voor bepaalde typen criminaliteit bestaan afzonderlijke landelijke eenheden, zoals ØKOKRIM (economische en milieucriminaliteit) en KRIPOS (ernstige georganiseerde criminaliteit). Zie de Koninklijke vervolgingsinstructie (*Påtaleinstruksen*), hoofdstukken 35, 37 en 38; Øyen 2016, p. 68 en 133.

12 Het vereiste van een ‘redelijke grond’ voor het schuldvermoeden wordt in de Noorse rechtspraktijk aldus uitgelegd dat het waarschijnlijker moet zijn dat de betrokkene schuldig is dan dat hij onschuldig is (*sannsynlighetsovervekt*); zie Øyen 2016, p. 181; *Rt.* 2006, p. 582.

In het huidige wetboek staan de meeste van deze algemene toepassingsvoorwaarden, met variabele invulling, verspreid door het wetboek opgetekend voor de verschillende dwangmiddelen. Het wetsvoorstel voorziet evenwel in een sterk vereenvoudigde regeling waarin de algemene voorwaarden die gelden voor toepassing van alle dwangmiddelen in één bepaling staan opgetekend (§ 14-1). Algemene voorwaarden voor toepassing van groepen van verwante bevoegdheden zijn samengebracht in inleidende bepalingen binnen verschillende hoofdstukken in het wetsvoorstel en de (eventuele) nadere toepassingsvoorwaarden voor specifieke bevoegdheden zijn ondergebracht in de bepalingen waarin die specifieke bevoegdheden worden geregeld.¹³ Verschillende heimelijke opsporingsbevoegdheden die niet in het huidige wetboek zijn geregeld maar wel in de jurisprudentie van het Noorse Hoogerechtshof (*Høyesterett*) zijn aanvaard, zijn in het wetsvoorstel gecodificeerd. Het gaat om infiltratie (§ 21-4) en de inzet van lokmiddelen of lokhandelingen (*bevisprovokasjon*; § 21-5). De voorwaarden waaraan deze ingrijpende bevoegdheden worden gebonden, zijn vergelijkbaar met de voorwaarden die gelden voor de inzet van andere bijzondere of heimelijke opsporingsbevoegdheden.¹⁴

2.3. *Aanhouding en voorlopige hechtenis*

In het wetsvoorstel wordt voorts de regeling van de vrijheidsbeperkende en vrijheidsbennende dwangmiddelen op een nieuwe wijze gestructureerd. In graad van ingrijpendheid lopen deze dwangmiddelen op van de verplichting om het paspoort of rijbewijs in bewaring te geven, via de oplegging van een meldplicht en de oplegging van een gebiedsgebod tot de aanhouding en de voorlopige hechtenis. De Noorse regeling van de aanhouding en de voorlopige hechtenis wijkt in verschillende opzichten af van de Nederlandse regels ter zake. De aanhouding (*pågrepelse*) kan in een Noorse strafprocedure een aanzienlijk langere tijd in beslag nemen dan in Nederland, namelijk hooguit vier dagen; het Noorse strafprocesrecht kent niet onze figuren van het ophouden voor onderzoek en de inverzekeringstelling. Na de aanhouding wordt men óf op vrije voeten gesteld óf in voorlopige hechtenis genomen. De inhoudelijke voorwaarden voor de aanhouding en de voorlopige hechtenis (*varetekstfengsling*) zijn gelijk; het verschil tussen beide dwangmiddelen is vooral gelegen in de duur van de dwangmiddelen en in de bevoegde functionaris en het rechterlijk toezicht op de toepassing van de dwangmiddelen.¹⁵ De bevoegdheid tot het bevelen van een aanhouding berust volgens § 175 *Strpl* primair bij het openbaar ministerie (binnen de politie). Indien het optreden van een *politiadvokat* niet kan worden afgewacht (*fare ved opphold*), is ook een algemene opsporingsambtenaar daartoe bevoegd; en eenieder is bevoegd indien het optreden van de primair bevoegde functionaris niet kan worden afgewacht én sprake is van heterdaad (*fersk gjerning eller ferske spor*; § 176 lid 1 *Strpl*). In het laatste geval moet de aangehoudene zo spoedig mogelijk aan de politie worden overgedragen (§ 176 lid 2). De bevoegdheid tot het bevelen (en verlengen) van voorlopige hechtenis berust uitsluitend bij de rechtbank.

13 Zie voor de voorstellen voor modernisering van de verdenkingscriteria in Nederland: B.F. Keulen, 'De verdenkingscriteria in het nieuwe Wetboek van Strafvordering', *DD* 2017/23 (p. 215-228); J.B.H. Simmelink, 'Normering van opsporingsbevoegdheden in het gemoderniseerde Wetboek van Strafvordering', *RMTh* 2017/6, p. 323-333.

14 Torgersen *et al.* 2016, p. 299. Zie voor de voorstellen ten aanzien van de gemoderniseerde regeling van (bijzondere) opsporingsbevoegdheden: F.P. Ölçer, 'Modernisering van de bijzondere opsporing. Van BOB naar H(eimelijke)OB', *Strafblad* 2015/4, p. 298-307.

15 Zie J. Andenæs, *Norsk straffeprosess*, bewerkt door T.G. Myhrer, Oslo: Universitetsforlaget 2009, p. 283-294; T.G. Myhrer, M. Holmboe & Kai Spurkland, *Andenæs' Norsk straffeprosess. Ajourføringshefte*, Oslo: Universitetsforlaget 2016, p. 60-63.

De termijnen zijn als volgt. Indien het openbaar ministerie de verdachte na diens aanhouding langer wenst vast te houden, dient het de verdachte ten laatste op de derde dag na aanhouding voor de rechtbank te geleiden met een vordering tot voorlopige hechtenis. De rechtbank kan dan de voorlopige hechtenis in eerste omgang (*førstegangsfengsling*, vergelijkbaar met onze inbewaringstelling) bevelen voor een periode die 'zo kort mogelijk' moet zijn, doch die in beginsel¹⁶ niet langer dan vier weken mag belopen (§ 185 *Strpl*). Na ommekeer van de door de rechtbank bepaalde duur kan de voorlopige hechtenis worden verlengd (*fengslingsforlengelse*). Een verlenging vereist opnieuw een zitting bij de rechtbank, tenzij intussen het eindonderzoek is begonnen (dan wordt de voorlopige hechtenis automatisch verlengd tot het moment waarop uitspraak wordt gedaan). De wet stelt geen absoluut maximum aan de totale duur van de voorlopige hechtenis; de maximale duur wordt begrensd door het proportionaliteitsbeginsel en de redelijke termijn-eis van art. 6 EVRM.¹⁷ Vereist voor beide dwangmiddelen is dat sprake is van een 'redelijke grond' (*skjellig grunn*) voor de verdenking dat de betrokkene een of meer strafbare feiten heeft begaan waarop meer dan zes maanden gevangenisstraf gesteld zijn (§ 171 en 172 jo. 184 lid 2 *Strpl*). Voor aanhouding en voorlopige hechtenis is voorts vereist dat daarvoor een van de in de wet genoemde gronden aanwezig is:¹⁸ vluchtgevaar, collusiegevaar, recidivegevaar en gevaar voor aantasting van het algemene veiligheidsgevoel, rechtsgevoel of vertrouwen in de strafrechtspleging. Een op deze laatstgenoemde grond gebaseerde aanhouding of voorlopige hechtenis is alleen toegelaten indien sprake is van ernstige bezwaren én van een verdenking van (een poging tot) een strafbaar feit waarop tien of meer jaren gevangenisstraf staan of van zware mishandeling (§ 272 of 274 *Straffeloven*).¹⁹

Daarnaast moeten de aanhouding en de voorlopige hechtenis uiteraard voldoen aan de eisen van subsidiariteit en proportionaliteit. Voor minderjarigen geldt een streng subsidiariteitsvereiste: verdachten onder de achttien jaar mogen slechts worden aangehouden indien dit 'bepaaldelijk noodzakelijk' is (*særlig påkrevd*; § 174 *Strpl*) en mogen niet in voorlopige hechtenis worden genomen 'als dat niet dringend noodzakelijk is' (*hvis det ikke er tvingende nødvendig*; § 174 *Strpl*). Verder 'kan' aanhouding achterwege blijven indien de verdachte schriftelijk verklaart zich op bepaalde tijden bij de politie te melden of in te stemmen met andere voorwaarden, zoals het inleveren van het paspoort (§ 181 lid 1 *Strpl*). Voor wat betreft de voorlopige hechtenis geldt dat de rechtbank 'kan' besluiten dat een vorm van zekerheidsstelling in de plaats treedt van de voorlopige hechtenis of dat één van de in § 181 lid 1 *Strpl* genoemde alternatieven volstaat (§ 184 lid 2 jo. 188 *Strpl*).²⁰

Bij de toetsing aan het proportionaliteitsvereiste, ten slotte, wordt vooral acht geslagen op de duur van de vrijheidsberoving, de ernst van de verdenking en de verwachte vrijheidsstraf. Het spreekt vanzelf dat vooral bij de voorlopige hechtenis de proportionaliteit een belangrijk criterium vormt.²¹ Als gezegd: de Noorse wet stelt geen absoluut maximum aan de periode die een verdachte in totaal in voorlopige hechtenis doorbrengt. In navolging van de rechtspraak van het EHRM op artikel 5 EVRM wordt aangenomen dat naarmate de voorlopige hechtenis langer duurt, de gronden voor continuering ervan zwaarwegender moeten zijn om

16 Voor minderjarige verdachten geldt een maximumduur van twee weken (§ 185 lid 2 *Strpl*).

17 Øyen 2016, p. 209, 212-213.

18 Aanhouding en voorlopige hechtenis kunnen eveneens worden gegrond op de omstandigheid dat de verdachte daarom zelf verzoekt (*begjæring fra mistenkte*; § 171 lid 1 jo. 184 lid 2 *Strpl*; zie Øyen 2016, p. 202).

19 Deze laatste grond vertoont sterke gelijkenis met artikel 67a lid 2 onder 1 Sv. Het Noorse Hoogerechtshof heeft onder verwijzing naar de rechtspraak van het EHRM bepaald dat deze grond met grote behoedzaamheid moet worden toegepast en op grond van concrete omstandigheden moet worden getoetst; *Rt.* 2003, p. 974.

20 Bijvoorbeeld een borgstelling; zie Øyen 2016, p. 207-208.

21 Een anticipatiegebed zoals neergelegd in artikel 67a lid 3 Sv is niet in de Noorse wetgeving gepositieerd, maar wel door het Noorse Hoogerechtshof aangenomen; zie *Rt.* 2013, p. 385.

aan het proportionaliteitsvereiste te blijven voldoen. Daarbij wordt mede betekenis gehecht aan de voortvarendheid waarmee de autoriteiten het opsporingsonderzoek verrichten en aan de mate waarin de voorlopig gehechte heeft bijgedragen aan de opheldering van de zaak.²²

In hoofdstuk 15 van het wetsvoorstel worden in verschillende bepalingen steeds voor alle vrijheidsbenemende en -beperkende dwangmiddelen gezamenlijk verschillende toepassingsvoorwaarden gesteld, afhankelijk van de grond waarop de toepassing berust. Inhoudelijk gezien, blijft per saldo evenwel veel bij het oude. Wel worden de voorwaarden voor toepassing van voorlopige hechtenis strenger dan ze thans zijn.²³ Voorlopige hechtenis op grond van vluchtgevaar (§ 15-1) of collusiegevaar (§ 15-2) is enkel mogelijk in geval van een verdenking van een strafbaar feit dat met minstens twee jaar (in plaats van zes maanden) gevangenisstraf wordt bedreigd. Voorlopige hechtenis gegrond op collusiegevaar kan maximaal drie maanden duren. De mogelijkheid van voorlopige hechtenis op grond van recidivegevaar (§ 15-5) wordt beperkt: dit mag alleen ter voorkoming van nieuwe strafbare feiten die het leven, de gezondheid of de vrijheid van anderen bedreigen of ter voorkoming van herhaling van feiten die maatschappelijk schadelijk of 'bijzonder hinderlijk' (*særlig plagsom*) zijn. Nieuw is verder de introductie van elektronisch toezicht als een alternatief voor voorlopige hechtenis (§ 15-20). De mogelijkheid van zekerheidsstelling blijft gehandhaafd (§ 15-19).²⁴

3. Vervolging

3.1. Vervolgingsmonopolie

Het vervolgingsmonopolie berust bij het Noorse openbaar ministerie (*påtalemyndigheten*). De hoogste functionaris binnen het openbaar ministerie (*riksadvokat*) beslist over de vervolging in de zeer ernstige zaken, in de meeste gevallen betreffende feiten die met een maximale gevangenisstraf van (30 of) 21 jaren worden bedreigd (§ 65 *Strpl*).²⁵ Het openbaar ministerie binnen de politie (*politivadvoakt*) beslist over de afdoening in zaken betreffende feiten die met hooguit één jaar gevangenisstraf worden bedreigd en betreffende een aantal apart genoemde (lichtere) feiten (§ 67 lid 2 *Strpl*), tenzij een zaak 'van groot algemeen belang' is (§ 22-2 *Påtaleinstruksen*). In het laatste geval dient de politie de zaak over te dragen aan de officier van justitie buiten de politieorganisatie (*statsadvokat*). De *statsadvokat* be-

22 Øyen 2016, p. 209. In dit verband gelden ook restricties ten aanzien van beperkingen in de uitoefening van rechten en vrijheden tijdens de voorlopige hechtenis; zie Øyen 2016, p. 213-217.

23 Interessant is dat dit geschiedt tegen de achtergrond van reeds lang bestaande kritiek op de praktijk van preventieve hechtenis, die opvallende parallellen vertoont met de discussie in Nederland. De commissie wil tot uitdrukking brengen dat voorlopige hechtenis als *ultimum remedium* dient te worden beschouwd. Zie Torgersen *et al.* 2016, p. 297-298; en NOU 2016: 24, paragraaf 14.4. Zie voor de Nederlandse discussie: S. Meijer, 'Voorlopige vrijheidsbeperking vooropgesteld', *PMSv* 2018-8; L. Stevens, 'Wijzigingen in de regeling van het voorarrest: wordt het beter, slechter of gewoon anders?', *RMTh* 2017/6, p. 344-374; G.P.M.F. Mols, 'Modernisering van het voorarrest: op weg naar vrijheidsbeneming als ultieme maatregel', *Strafblad* 2015/2, p. 86-92.

24 Torgersen *et al.* 2016, p. 298. Vgl. in dit verband de voorstellen voor de introductie van maatregelen van voorlopige vrijheidsbeperking in het conceptwetsvoorstel voor een nieuw boek 2 Sv; zie daarover Meijer 2018.

25 In beginsel kan voor geen delict een gevangenisstraf worden opgelegd voor een duur van meer dan 21 jaren. Dit geldt bijvoorbeeld voor verkrachting (*grov voldtekt*; § 293 *Straffeloven*) en moord (*drap*; § 275 *Straffeloven*). Alleen een kleine categorie zeer ernstige misdrijven wordt bedreigd met een gevangenisstraf van maximaal 30 jaren; in dit verband gaat het om genocide, misdaden tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven (*Straffeloven*, hoofdstuk 16) en om terroristische misdrijven (hoofdstuk 18). Noorwegen kent niet de levenslange gevangenisstraf; wel bestaat er de potentieel levenslange durende maatregel van bewaring (*forvaring*), bedoeld voor daders van zeer ernstige delicten met een hoog en maatschappelijk onaanvaardbaar recidiverisico. In Noorwegen zitten gemiddeld 71 mensen per 100.000 inwoners in de gevangenis (tegenover een Europees gemiddelde van 116); in 2014 waren dat er gemiddeld 3.717. Zie L. Grønning, E.J. Husabø & J. Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff. En systematisk fremstilling av norsk strafferett*, Bergen: Fagbokforlaget 2016, p. 612, 658-677. In augustus 2017 zaten in Noorwegen 102 personen in bewaring; zie www.kriminalomsorgen.no/forvaring.237879.no.html (ge raadpleegd 24 juli 2018).

slist over de afdoening van zaken die niet tot de exclusieve bevoegdheid van de *riksadvokat* behoren en van zaken waarbij de vervolgingsbeslissing niet door het openbaar ministerie binnen de politie wordt genomen (§ 66 *Strpl*).²⁶

In het wetsvoorstel wordt het vervolgingsmonopolie van het openbaar ministerie versterkt doordat een thans nog bestaande uitzondering daarop wordt afgeschaft. Het gaat om de in § 402 e.v. *Strpl* geregelde mogelijkheid voor een slachtoffer om onder bepaalde voorwaarden zelf een strafvervolgning te initiëren indien vervolging door het openbaar ministerie uitblijft (*privat straffesak*). Van deze voorziening wordt evenwel nauwelijks gebruik gemaakt, en de betekenis ervan in de praktijk is gering.²⁷ Ten slotte: ook wordt voorgesteld te codificeren dat de vervolgingsbeslissing binnen een redelijke termijn moet worden genomen en dat de verdachte na anderhalf jaar aan de rechtbank de vraag kan voorleggen of de zaak met voldoende voortvarendheid wordt behandeld (§ 28-1).

3.2. *Legaliteit en opportuniteit*

Het Noorse strafprocesrecht is wat de vervolgingsbeslissing (*påtalestadiet*) betreft gebaseerd op het legaliteitsbeginsel: ter kennis gekomen en opgeklearde strafbare feiten worden in beginsel vervolgd;²⁸ dit neemt niet weg dat ook opportuniteitsoverwegingen in de vervolgingsbeslissing een rol mogen spelen. Onderscheid wordt gemaakt tussen negatieve en positieve vervolgingsbeslissingen.²⁹ Negatieve vervolgingsbeslissingen houden in dat een zaak zonder meer wordt geseponeerd (*henleggelse*). Dit gebeurt doorgaans op grond van overwegingen van haalbaarheid. Op grond van § 62a *Strpl* kan men evenwel bij strafbare feiten die met hooguit twee jaar gevangenisstraf worden bedreigd, afzien van vervolging indien het algemeen belang niet de wenselijkheid van vervolging indiceert (§ 62a lid 2 *Strpl*).³⁰ De voorwaarden voor een dergelijk opportuniteitssepot worden in het wetsvoorstel iets nader gereguleerd (§ 28-2 lid 2): afzien van vervolging op gronden van opportuniteit blijft mogelijk op voorwaarde dat duidelijk wordt aangeduid dat het algemeen belang daartoe aanleiding geeft.

Een positieve vervolgingsbeslissing kan enkel aan de orde zijn indien een zaak feitelijk (bewijstechnisch) en juridisch haalbaar wordt geacht. Van positieve vervolgingsbeslissingen bestaan vijf vormen. De eerste is de dagvaardingsbeslissing (*tiltalebeslutning*) waarmee de zaak bij de rechtbank aanhangig wordt gemaakt. Een tweede vorm is een vordering tot een vereenvoudigde gerechtelijke afdoening in gevallen waarin de verdachte onomwonden heeft bekend én de bekentenis wordt ondersteund door het bewijsmateriaal (*begjæring om tilståelsesdom*; zie 4.3). Anders dan bij een dagvaarding kan in dergelijke zaken worden volstaan met het doen uitgaan van een kale omschrijving van de verdenking (*siktelse*).

Het wetsvoorstel voorziet ten slotte in een nieuwe bepaling die een nog niet wettelijk geregelde praktijk inzake *plea bargaining* formaliseert: indien de verdachte bekent of an-

26 Ten slotte: de regering (*Kongen i statsråd*) is exclusief bevoegd tot het instellen van vervolging inzake ambtsmisdrijven (§ 64 *Strpl*). Het wetsvoorstel voorziet in de overheveling van deze bevoegdheid naar de *riksadvokat* (§ 2-1 Wetsvoorstel). Zie voor de voorstellen inzake de vervolgingsbeslissing van het openbaar ministerie in een gemoderniseerd Wetboek van Strafvordering: T. Kooijmans, 'Het Openbaar Ministerie en de vervolging in het nieuwe Wetboek van Strafvordering', *RMTh* 2017/6, p. 291-202.

27 Zie Husabø 2010, p. 26.

28 Zie G.J. Kjelby, *Mellom rett og plikt til straffeforfølgning*, Oslo: Cappelen Damm 2013; Øyen 2016, p. 228; en § 62a en 224 *Strpl*.

29 Op grond van § 59a *Strpl* kan tegen positieve en negatieve vervolgingsbeslissingen beklag worden gedaan (*klage*); zie Øyen 2016, p. 231-234. Zo kunnen belanghebbenden een beklag indienen tegen een sepotbeslissing, maar ook tegen een positieve vervolgingsbeslissing. Een verdachte kan echter geen bezwaar aantekenen tegen een dagvaarding. Het beklag wordt behandeld door een functionaris van het openbaar ministerie op het naast-hogere niveau ten opzichte van de functionaris die de vervolgingsbeslissing heeft genomen.

30 De laatste categorie omvat daarnaast in beperkte mate sepots op capaciteitsgronden. Zie Øyen 2016, p. 223.

derszins met betekenisvolle informatie bijdraagt aan de opheldering van de zaak, kan het openbaar ministerie toezeggen een mildere straf te eisen (*tilsagn om straffepåstand*; § 28-7 Wetsvoorstel). De rechter kan, in geval van veroordeling, enkel een hogere straf opleggen dan geëist indien hij van mening is dat de straf anders 'evident onjuist' zou zijn. Met deze voorziening wordt beoogd ook het aantal vereenvoudigde gerechtelijke afdoeningen in bekeneniszaken te doen toenemen.

3.3. *Buitengerechtelijke afdoening*

De overige drie positieve vervolgingsbeslissingen betreffen vormen van buitengerechtelijke afdoening; het wetsvoorstel voorziet ten aanzien van deze beslissingen niet in noemenswaardige wijzigingen. De voornaamste daarvan heet *forelegg* en is een afdoeningsmodaliteit die het midden houdt tussen onze transactie en onze strafbeschikking.³¹ Met de strafbeschikking heeft de figuur gemeen dat sprake is van een vervolgingsmodaliteit die uitmondt in de oplegging van een sanctie door het openbaar ministerie. Met de transactie heeft de figuur gemeen dat sprake is van een consensuele afdoeningsmodaliteit: de verdachte moet vooraf instemmen met de door het openbaar ministerie voorgestelde sanctie (§ 256, 257, 259, 260 *Strpl*) en bij niet-instemming volgt normaal gesproken alsnog dagvaarding voor de strafrechter.³²

Een vierde vorm van een positieve vervolgingsbeslissing heeft op het eerste oog veel weg van een (voorwaardelijk) sepot (*påtaleunntatelse*) aangezien een dagvaarding en een sanctieoplegging achterwege blijven. Toch gaat het om een vervolgingsmodaliteit (zie ook § 30 onder f *Straffeloven*) nu de schuld van de verdachte door het openbaar ministerie voor genoegzaam bewezen moet worden gehouden.³³ Op grond van § 69 *Strpl* kan 'op zeer bepaalde gronden' (*når helt særlige grunner tilsier det*) worden besloten een dagvaarding achterwege te laten; dan gaat het om redenen die te maken hebben met onder meer de aard en ernst van de zaak, de persoonlijke omstandigheden en motieven van de verdachte. Een dergelijke *påtaleunntatelse* kan aan voorwaarden en aan een proeftijd worden gebonden (§ 69 leden 2 en 3 *Strpl*).³⁴ Een vijfde en laatste vorm van een positieve vervolgingsbeslissing is de overdracht van de strafzaak aan één van de 22 officiële herstelrechtinstanties van de Noorse overheid (*konfliktråd*). Een zaak wordt alleen voor bemiddeling aan een *konfliktråd* overgedragen indien de zaak zich daarvoor leent en de verdachte daarmee instemt (§ 71a *Strpl*).³⁵

3.4. *Enige cijfers over opheldering en afdoeningsbeslissingen*

In 2015 werden in Noorwegen in totaal 351.459 strafbare feiten geregistreerd, ofwel 68 per duizend inwoners. Hierbij verdient vermelding dat de meeste strafzaken weinig ernstige overtredingen betreffen van vooral de Wegenverkeerswet (*Vegtrafikkloven*) of de douanewet (*Tolloven*) die in Noorwegen, anders dan in Nederland, strafrechtelijk en niet administratiefrechtelijk worden afgedaan. Deze relatief geringe vergrijpen worden in de

31 Er bestaat ook zoiets als een 'vereenvoudigde' transactie of strafbeschikking (*forenklet forelegg*); zie 3.4.

32 Deze wijze van buitengerechtelijke afdoening is vooral bedoeld voor de minder ernstige zaken en is enkel mogelijk bij oplegging van een geldboete, een niet te langdurige ontzetting uit bepaalde rechten of een al dan niet tijdelijke ontzegging van de rijbevoegdheid (§ 255 *Strpl*).

33 Een verklaring hiervoor is het eerder genoemde uitgangspunt in het Noorse strafproces dat ter kennis gekomen en opgeklearde strafbare feiten in beginsel worden vervolgd.

34 Een vergelijkbare beslissing kan worden genomen op grond van proceseconomische redenen; dit is vooral aan de orde bij minder ernstige zaken met een verdachte die daarnaast van een aantal beduidend meer ernstige feiten wordt beschuldigd, zodat de minder ernstige feiten, indien tenlastegelegd, geen of een verwaarloosbare invloed op de vermoedelijke uiteindelijke straftoemeting zouden hebben (§ 70 *Strpl*).

35 Zie Øyen 2016, p. 226. In 2016 zijn 2.194 strafzaken verwezen naar een *konfliktråd*; zie www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikk/lovbrudde, tabel 1 (geraadpleegd 24 juli 2018).

meeste gevallen afgedaan met een ‘vereenvoudigde’ politietransactie of -boete (*forenklet forelegg*) die door een opsporingsambtenaar kan worden opgelegd.³⁶ In 329.164 gevallen is een opsporingsonderzoek ingesteld, waarvan ruim de helft (169.088) werd opgehelderd. In 2015 werden in totaal 79.512 sancties opgelegd (politieboetes en -transacties niet meegeteld).³⁷

Cijfers van het Noorse Centraal Bureau voor de Statistiek (*Statistisk sentralbyrå*) tonen dat het ophelderingspercentage van ter kennis gekomen strafbare feiten in 2016 lag op 52. Van alle zaken in 2016 die niet zijn afgedaan met een vereenvoudigde transactie/boete is (dus) iets minder dan de helft vervolgens geseponeerd.³⁸ Van de overgebleven zaken is voorts iets minder dan de helft met een transactie/strafbeschikking (*forelegg*) van het openbaar ministerie afgedaan. De rest eindigde in een dagvaarding voor een volledig eindonderzoek (*hovedforhandling*) of in een vereenvoudigde gerechtelijke afdoening (*tilståelsesdom*).³⁹

4. Berechting

4.1. Voorbereiding van het eindonderzoek

Het eindonderzoek in eerste aanleg neemt in iets meer dan de helft van de gevallen de vorm aan van een zogenoemd ‘hoofdonderzoek’, oftewel een volledig onderzoek op de terechtzitting (*hovedforhandling*); in iets minder dan de helft van de gevallen neemt het de vorm aan van een vereenvoudigde gerechtelijke afdoening in bekenteniszaken (*tilståelsesdom*). Een belangrijk verschil met de Nederlandse situatie is dat in Noorwegen de rol van de rechter bij de voorbereiding van een eindonderzoek betrekkelijk gering is. De rechter neemt in de meeste gevallen voorafgaand aan de zitting enkel kennis van de dagvaarding en van de ‘bewijsopgave’ van het openbaar ministerie, dat wil zeggen een overzicht van de verschillende bewijsmiddelen die zullen worden aangedragen in relatie tot de verschillende onderdelen van de tenlastelegging, en van een eventuele vordering van de benadeelde partij (zie § 262 *Strpl*).

In dit verband voorziet het wetsvoorstel in een aantal nieuwe bepalingen die de rol van de rechtbank in de voorbereiding van een hoofdonderzoek, waar nodig, moeten versterken.⁴⁰ Een aparte bepaling is gewijd aan de toegang tot de processtukken (*sakens opplysninger*; § 34-8): hierin wordt vastgelegd dat de rechtbank in beginsel onbeperkte toegang tot de processtukken heeft en deze stukken dus kan inzien voorafgaande aan en tijdens de behandeling van de zaak ‘indien zij daaraan behoefte heeft’.⁴¹ In § 34-1 van het wetsvoorstel is bepaald dat het openbaar ministerie daarnaast aan de rechtbank een voorstel overlegt

36 In 2015 werden in 291.850 strafzaken opsporingshandelingen verricht; daarvan werden 213.989 afgedaan met een ‘politietransactie/-beschikking’. Zie www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikk/straff (geraadpleegd op 24 juli 2018); Andenæs/Myhrer 2009, p. 363-364; Myhrer, Holmboe & Spurkland 2016, p. 77.

37 www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet?de=Kriminalitet+og+rettsvesen&innholdstype=statistikk (geraadpleegd 24 juli 2018). Voor verder cijfermateriaal, zie Kjelby & Skyberg 2016.

38 www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikk/lovbrudde, tabel 1 (geraadpleegd 24 juli 2018).

39 In 2016 werden 65.032 zaken afgedaan met een *forelegg*; 68.632 zaken leidden tot een dagvaarding (*tiltale*) voor een volledige eindonderzoek (*hovedforhandling*) of tot een vereenvoudigde gerechtelijke afdoening (*tilståelsesdom*). Zie www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikk/lovbrudde, tabel 1 (geraadpleegd 24 juli 2018). Zie ook Øyen 2016, p. 26-27.

40 Zie voor de voorstellen over de (regie)rol van de zittingsrechter in een gemoderniseerd Wetboek van Strafvordering: E. Luining, ‘De rol van de strafrechter: van waarheidsvinder naar regisseur van de proceslogistiek’, *Proces* 2016-1, p. 6-19; M.J. Dubelaar & J.M. ten Voorde, ‘Toekomst voor de actieve zittingsrechter?’, *E&R* 2016-1, p. 4-11.

41 Deze bepaling vormt een compromis tussen voor- en tegenstanders binnen de commissie van een onbeperkte mogelijkheid voor de zittingsrechter om voorafgaand aan het onderzoek op de terechtzitting de processtukken te bestuderen; zie Torgersen *et al.* 2016, p. 306-307; en voor de discussie binnen de commissie NOU 2016: 24, paragraaf 17.4. Vgl. W.P.J. Pompe, ‘Vooronderzoek of eindonderzoek beslissend?’, *TvS* 1959, p. 141-151.

voor de wijze van behandeling van de zaak. Op grond van § 34-3 dient het openbaar ministerie ook aan de verdediging en aan een eventuele slachtofferadvocaat (*bistandsadvokat*) zo spoedig mogelijk een afschrift van bewijsopgave en processtukken te zenden.

Nieuw in het wetsvoorstel is verder een bepaling die voorschrijft dat de raadsman, binnen drie weken na ontvangst van de bescheiden van het openbaar ministerie, een schriftelijke reactie (*tilsvar*; § 34-4) instuurt aan rechtbank, openbaar ministerie en een eventuele slachtofferadvocaat, waarin onder meer wordt aangeduid welke feitelijke en juridische aspecten van de zaak vooral ter discussie staan, welke bewijsmiddelen de verdediging zal aandragen, en of nog aanvullende onderzoekshandelingen wenselijk worden geacht.⁴² Ook een eventuele slachtofferadvocaat krijgt het recht om een dergelijke reactie in te sturen (§ 34-5).

4.2. *Onmiddellijkheid en tegensprekelijkheid*

Lekeninbreng in strafzaken vormt een belangrijk onderdeel van de Noorse rechtstraditie.⁴³ Het eindonderzoek in de vorm van een zogeheten ‘hoofdonderzoek’ (*hovedforhandling*) in eerste aanleg wordt gewoonlijk uitgevoerd door een strafkamer bestaande uit één beroepsrechter en twee lekenrechters; in uitzonderlijke gevallen betreffende feiten die met hooguit één jaar gevangenisstraf worden bedreigd, kan het hoofdonderzoek ook door een eenvoudige kamer zonder lekenrechters worden uitgevoerd (§ 276 lid 1 *Strpl*). Lekenrechters nemen op gelijke voet met de beroepsrechter(s) deel aan het hoofdonderzoek; zij zijn evenwel niet betrokken bij de voorbereidende stappen in aanloop naar een hoofdonderzoek. Aan het hoofdonderzoek nemen voorts deel de officier van justitie (die in deze fase wordt aangeduid als *aktor*) en de verdachte, en daarnaast in verreweg de meeste gevallen diens raadsman.

De regeling van de gang van zaken tijdens het hoofdonderzoek vertoont sterke overeenkomsten met de regeling in titel VI van boek II Sv. In de praktijk bestaan er evenwel aanzienlijke verschillen. Die verschillen vloeien met name voort uit de betrekkelijk strenge invulling van het onmiddellijkheidsbeginsel en van het beginsel van tegensprekelijkheid in het Noorse strafprocesrecht. Een hoofdonderzoek kan dus niet als een ‘geding op stukken’ worden beschouwd. Interessant is dat de verdachte niet alleen een aanwezigheidsrecht⁴⁴ maar ook een aanwezigheids

plicht heeft tijdens het eindonderzoek (§ 85 lid 1 jo. 280 onder 1 *Strpl*);⁴⁵ in het wetsvoorstel wordt deze aanwezigheids

plicht gehandhaafd (§ 3-5).⁴⁶ Verdachte en getuigen leggen ten overstaan van de rechter hun verklaringen af. Anders dan in Nederland, is het uitgangspunt in het Noorse strafprocesrecht dat getuigen op de zitting van het hoofdonderzoek hun verklaring afleggen, ook indien zij dit reeds in het vooronder-

42 Torgersen *et al.* 2016, p. 306.

43 Zie Husabø 2010, p. 23; E.J. Husabø, *The jury system in Norway. Court proceedings with participation of juries*, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission): Bishkek, Kirgizstan 8-9 September 2009; A. Strandbakken, ‘Lay participation in Norway’, *International Review of Penal Law* 2001, p. 225-252; Andenæs/Myhrer 2009, p. 111-117; Myhrer, Holmboe & Spurkland 2016, p. 38.

44 Er zijn twee uitzonderingen op het aanwezigheidsrecht: de verdachte kan worden verplicht de rechtszaal te verlaten gedurende de tijd dat een medeverdachte of een getuige wordt gehoord (§ 284 *Strpl*) en wanneer de verdachte het onderzoek op de terechtzitting verstoort (§ 133 *Domstolloven*). Zie Øyen 2016, p. 286.

45 Kritisch over het Nederlandse voorstel om in het gemoderniseerde Wetboek van Strafvordering ook een aanwezigheids

plicht bij de terechtzitting en de uitspraak voor de verdachte van zware gewelds- en zedenmisdrijven in te voeren: M. van Noorloos, ‘“Keeping up appearances”? De verschijnings

plicht van de verdachte bij de terechtzitting en de uitspraak’, *PMSv* 2018-12.

46 Verstekverlening is gebonden aan drie voorwaarden (§ 281 *Strpl*): de dagvaarding moet correct zijn betekend; het openbaar ministerie moet aangeven niet een straf te vorderen zwaarder dan één jaar gevangenisstraf; en de rechtbank moet ervan overtuigd zijn dat de aanwezigheid van de verdachte niet noodzakelijk is voor de opheldering van de zaak; zie Øyen 2016, p. 288.

zoek hebben gedaan. Getuigen hebben dan ook een algemene plicht om op de terechtzitting te verschijnen en aldaar een verklaring af te leggen (§ 108 *Strpl*).⁴⁷

In veel gevallen heeft een getuige in het vooronderzoek bij de politie (of eventueel bij de rechter in geval van een gerechtelijk getuigenverhoor) een of meer verklaringen afgelegd. Een in het vooronderzoek afgelegde getuigenverklaring heeft als voornaamste functie dat zij de grondslag vormt voor de voorbereiding door de officier van justitie en de verdediging van het verhoor van de betreffende getuige tijdens het hoofdonderzoek op de terechtzitting. Het komt met het oog op deze functie soms voor dat indien een getuige niet in het vooronderzoek heeft verklaard, of indien de bij de politie afgelegde verklaring te summier wordt gevonden, een verzoek wordt gedaan om de betreffende getuige alsnog door de politie te laten horen, voordat het hoofdonderzoek een aanvang neemt.⁴⁸

Een verklaring afgelegd tijdens het vooronderzoek kan als hoofdregel niet tijdens het hoofdonderzoek worden opgelezen (of afgespeeld indien de verklaring is opgenomen), laat staan samengevat, als substituut voor een verklaring op de zitting.⁴⁹ Uitgangspunt is bovendien dat de rechter voor het bewijs gebruik maakt van een door de getuige op de terechtzitting afgelegde verklaring en niet kan teruggrijpen op een in het vooronderzoek afgelegde verklaring. *De auditu*-bewijs is in het Noorse strafprocesrecht dus in beginsel niet toegelaten.⁵⁰

Hierop bestaat een aantal uitzonderingen.⁵¹ Indien en voor zover een op de terechtzitting verschenen getuige aldaar weigert om op bepaalde vragen antwoord te geven, indien de getuige op de zitting zich bepaalde voorvallen niet meer herinnert, of indien de getuige op de zitting een verklaring aflegt die afwijkt van de in het vooronderzoek afgelegde verklaring is het toegestaan om de eerder afgelegde verklaring op te lezen (§ 290 en 296 *Strpl*). Ook indien een opgeroepen getuige niet verschijnt op de zitting en de rechter van mening is dat een nadere oproeping zinloos is of met onevenredig grote nadelen gepaard zou gaan, kan een in het vooronderzoek afgelegde verklaring worden opgelezen (§ 290 en 297 *Strpl*).⁵²

Een belangrijke voorgestelde vernieuwing in het wetsvoorstel is dat het onderzoek op de terechtzitting in eerste aanleg, inclusief de verklaringen van de procespartijen, getuigen en deskundigen, audiovisueel worden vastgelegd. De opname van de terechtzitting in eerste aanleg, of een deel daarvan, kan tijdens de terechtzitting in hoger beroep worden afgespeeld als alternatief voor of als aanvulling op rechtstreekse getuigenverhoren (zie ook onder 4.5).⁵³

47 Slechts indien verschijning op de zitting gepaard gaat met onevenredig grote nadelen of kosten in verhouding tot het belang van de getuige voor de opheldering van de zaak, kan de rechter besluiten om de getuige te ontheffen van zijn verschijningsplicht (§ 109 *Strpl*); in die gevallen volgt doorgaans een televerhoor (*fjernavhør*; § 109a *Strpl*). De mogelijkheid om getuigen en deskundigen via een televerhoor te ondervragen wordt in het wetsvoorstel enigszins uitgebreid en zal worden geregeld in de Wet RO (*Domstolloven*); zie Torgersen *et al.* 2016, p. 302-303.

48 Øyen 2016, p. 330-331.

49 Øyen 2016, p. 399; H.P. Jahre, 'Bruk av tidligere avgitte forklaringer', in: R. Aarli, M.A. Hedlund & S.E. Jebens (red.), *Bevis i straffesaker. Utvalgte emner*, Oslo: Gyldendal 2015, p. 257-307.

50 Wel mag een getuige ook in het Noorse recht bijvoorbeeld verklaren over wat een derde tegen hem/haar heeft gezegd, tenzij daarmee een bewijsverbod of een bewijsminimumregel wordt omzeild; zie Øyen 2016, p. 333.

51 Getuigen die jonger zijn dan zestien jaar en die in het vooronderzoek door de politie zijn gehoord op de wijze omschreven in § 239 lid 1 *Strpl* (audiovisuele vastlegging van het getuigenverhoor) hoeven niet op het hoofdonderzoek nogmaals te getuigen; het afspelen van de opname treedt hier in de plaats van het getuigenverhoor op de zitting (§ 298 *Strpl*); zie Øyen 2016, p. 329.

52 Op deze wijze raakt de rechter – die, als eerder gesteld, voorafgaande aan het hoofdonderzoek doorgaans enkel kennis neemt van de dagvaarding en de bewijsopgave – alsnog op de hoogte van de in het vooronderzoek afgelegde verklaring die hij vervolgens ook voor het bewijs kan gebruiken. Dat is (uiteraard) niet mogelijk indien hierdoor op onaanvaardbare wijze inbreuk zou worden gemaakt op artikel 6 lid 3 onder d EVRM.

53 Torgersen *et al.* 2016, p. 294, 303 en 308. Ook deze voorziening zal in de Wet RO (*Domstolloven*) worden geregeld. Ook in Nederland wordt voorgesteld de mogelijkheid te introduceren om het proces-verbaal van de terechtzitting in eerste en tweede aanleg te vervangen door een beeld- en/of geluidsopname (art. 4.2.5.4); zie daarover A.J.A. van Dorst, 'Cassatie in het nieuwe Wetboek van Strafvordering', *PMSv* 2018 (te verschijnen).

4.3. Vereenvoudigde gerechtelijke afdoening in bekenteniszaken

In een flink aantal gevallen (in 2015 was dat 45 procent)⁵⁴ wordt een sterk vereenvoudigde en snelle gerechtelijke afdoeningswijze gevolgd (*tilståelsesdom*). In dergelijke ‘bekenteniszaken’ treedt één beroepsrechter op (§ 248 *Strpl*). Lekenrechters spelen hier dus geen rol. In bekenteniszaken is de schuld van de verdachte onomstreden en boven redelijke twijfel verheven. Het onderzoek op de zitting concentreert zich dan ook vooral op de sanctietoemeting.

Een vereenvoudigde procedure vereist dat de verdachte ten overstaan van de rechter een onvoorwaardelijke bekentenis aflegt die alle onderdelen van de verdenking dekt.⁵⁵ De bekentenis moet dusdanig omvangrijk en gedetailleerd zijn dat zij in verhouding tot ieder onderdeel van de beschuldiging positief bewijs oplevert van de bestanddelen van de toepasselijk geachte delictsomschrijving(en) en daarnaast van de overige algemene voorwaarden voor strafbaarheid. Bovendien moet de bekentenis worden geschraagd door andere bewijsmiddelen (*styrkes av de øvrige opplysninger*). Verder kan een vereenvoudigde procedure niet worden gevolgd bij zeer ernstige feiten, namelijk bij een verdenking van een feit dat is bedreigd met meer dan tien jaren gevangenisstraf.

Naar huidig recht dient de verdachte vooraf in te stemmen met deze procedure. De verdachte doet daarmee afstand van verschillende rechtspositionele waarborgen waarmee een volledig hoofdonderzoek omkleed is. De zaak wordt behandeld door een enkelvoudige kamer; de officier verschijnt in de regel niet op de zitting; in veel gevallen heeft de verdachte geen recht op een raadsman; en afgezien van een (herhaalde) bekenkende verklaring van de verdachte op de zitting vindt de bewijsvoering op middellijke wijze, namelijk op basis van de processtukken, plaats. Hier staat tegenover dat instemming van de verdachte met de vereenvoudigde procedure aantrekkelijk kan zijn, niet alleen vanwege de grotere snelheid van de procedure, maar ook in het licht van het bepaalde in § 78 onder f *Straffeloven*: een onvoorwaardelijke bekentenis moet in een voor de verdachte gunstige zin in aanmerking worden genomen.

Het wetsvoorstel voorziet in een aantal bepalingen waarmee wordt beoogd het aantal vereenvoudigde gerechtelijke afdoeningen te doen toenemen. Ten eerste moet worden gewezen op de eerder genoemde bepaling (zie 3.2) die een thans nog niet wettelijk geregelde praktijk inzake *plea bargaining* formaliseert (§ 28-7). Een tweede, tamelijk vergaand voorstel houdt in het thans bestaande vereiste van instemming van de verdachte te schrappen, zodat het consensuele karakter van deze afdoeningswijze verdwijnt (§ 36-1).⁵⁶

4.4. Grondslagleer en reacties op vormverzuimen

De rechter mag zijn beslissing niet (mede) gronden op gegevens waarover partijen zich niet hebben kunnen uitlaten. Bovendien geldt in het Noorse strafprocesrecht, evenals te onzent, een betrekkelijk strenge grondslagleer die voortvloeit uit het vervolgingsmonopolie van het openbaar ministerie (*anklageprinsippet*). De beraadslaging door de rechter is gebaseerd op en beperkt tot hetgeen in de tenlastelegging door het openbaar ministerie tot uitdruk-

54 Er bestaan wel grote geografische verschillen. In het politiedistrict Sør-Trøndelag was het aandeel bekenteniszaken in de aangegeven periode 64 procent, terwijl het in het politiedistrict Oslo lag op 36 procent. Zie T. Langbach *et. al.*, *En påtalemyndighet for fremtiden. Påtaleanalysen*, NOU 2017: 5. Zie verder M. Matningsdal, ‘Tilståelsesdom’, *Jussens Venner* 2007-5, p. 251-272.

55 Deze voorwaarde geldt alleen niet ter zake van die onderdelen van een beschuldiging die rijden onder invloed of rijden zonder (geldig) rijbewijs betreffen (§ 248 lid 1 onder b en c *Strpl*).

56 Voor de discussie binnen de commissie, zie NOU 2016: 24, paragraaf 18.3.

king is gebracht; enkel met betrekking tot tijd, plaats en andere omstandigheden mag de rechter van het gestelde in de tenlastelegging afwijken in zijn oordeel (§ 38 *Strpl*).⁵⁷

Ten aanzien van de kwalificatie van het feit heeft de rechter een zekere vrijheid om af te wijken van de in de tenlastelegging als toepasselijk aangeduide delictsomschrijving.⁵⁸ Ten einde het tegensprekelijke karakter van het hoofdonderzoek op de terechtzitting verder te versterken wordt in het wetsvoorstel evenwel voorgesteld om ten aanzien van de kwalificatie de rechter sterker te binden aan de door het openbaar ministerie in de tenlastelegging gekozen juridische karakterisering van het feit (§ 32-3 tot en met 32-6).⁵⁹

Het Noorse Wetboek van Strafvordering bevat geen bepaling die vergelijkbaar is met ons huidige artikel 359a Sv.⁶⁰ Beslissingen van de rechter ten aanzien van geconstateerde vormverzuimen uit het voorbereidend onderzoek zijn dus niet wettelijk geregeld. Het uitgangspunt van de wetgever is geweest dat de rechter, in het belang van de waarheidsvinding, in beginsel acht moet kunnen slaan op alle bewijsmiddelen voordat hij zijn oordeel velt.⁶¹ Wel is in de jurisprudentie van het Hooggerechtshof (soms via die van het EHRM) een aantal uitzonderingen op dit uitgangspunt aanvaard. Onder bepaalde voorwaarden dient bewijsmateriaal dat is verkregen op een onwettige of onbehoorlijke wijze (*på en ulovlig eller utilbørlig måte*) te worden uitgesloten van de bewijsvoering. Bewijsuitsluiting is daarmee de enige sanctie die onder omstandigheden kan worden verbonden aan onrechtmatigheden bij de verkrijging van bewijsmateriaal, maar de drempel voor bewijsuitsluiting ligt betrekkelijk hoog.

Hoofdstuk 8 in het wetsvoorstel brengt een aantal bepalingen samen die handelen over bewijsverboden (*bevisforbud*). Eén van de bepalingen bevat een regeling die in grove trekken de jurisprudentie van het Noorse Hooggerechtshof met betrekking tot de uitsluiting van onrechtmatig verkregen bewijsmiddelen samenvat (*rettsstridig innhenting og tilgang til bevis*; § 8-5). Op onrechtmatige wijze verkregen of toegankelijk gemaakte bewijsmiddelen kunnen terzijde worden geschoven 'indien daartoe reden bestaat'. Bij de beoordeling dient met name acht te worden geslagen op de ernst of grofheid van het verzuim, op de vraag of het gebruik van het bewijsmiddel in de bewijsvoering zou leiden tot een inbreuk op beschermenswaardige belangen, en op de vraag of op de onrechtmatigheid reeds anderszins een reactie is gevolgd waarvan kan worden aangenomen dat zij toekomstige normschendingen voorkomt.

4.5. *Rechtsmiddelen*

De termijn voor het instellen van hoger beroep of beroep in cassatie is in de regel twee weken.⁶² Indien één van de partijen beroep instelt, heeft vervolgens de andere partij een week de tijd om eveneens in beroep te komen (*motanke*; § 311 *Strpl*). Instelling van hoger beroep of beroep in cassatie vergt een verklaring (*ankeerklæring*) die aan verschillende eisen moet

57 Interessant is dat het Noorse recht in een klein aantal gevallen voorziet in de mogelijkheid van prejudiciële vragen van een rechtbank aan een gerechtshof en van een gerechtshof aan het Hooggerechtshof; zie § 38 en 119 *Domstolloven*; Øyen 2016, p. 113.

58 Zie Øyen 2016, p. 293-294, 430-444.

59 Zie Torgersen *et al.* 2016, p. 303-304. Interessant is dat in Nederland wordt voorgesteld om de rechter iets minder strikt te binden aan een alternatief opgestelde tenlastelegging door een alternatieve (bewezenverklaring en) kwalificatie mogelijk te maken; daarover kritisch J.G.H. Altena-Davidsen, 'Of/of: de alternatieve kwalificatie', *PMSv* 2018 (te verschijnen).

60 Vgl. voor de voorstellen voor een nieuwe regeling van reacties op vormverzuimen in Nederland: M. Samadi, 'Het toezicht op de strafvorderlijke overheid: een modern artikel 359a Sv?', *PMSv* 2018-6.

61 Zie ook *Rt.* 2006, p. 582. Zie verder R. Torgersen, *Ulovlig beviserverv og bevisforbud i straffesaker*, Oslo: Calax 2009.

62 Dit geldt zowel voor de verdachte als voor het openbaar ministerie (§ 310 lid 1 *Strpl*). In geval het openbaar ministerie ten gunste van de verdachte beroep instelt, geldt evenwel geen termijn (§ 309 onder 2 *Strpl*).

voldoen. Van belang is vooral dat de verklaring aanduidt op welke grond(en) beroep wordt ingesteld (*ankegrunner*) en op welke onderdelen van de bestreden uitspraak het beroep betrekking heeft (*ankegjenstand*). Teneinde een meer toegespitste behandeling van zaken in hoger beroep en in cassatie mogelijk te maken, wordt in het wetsvoorstel de inhoud van het beroepschrift aan strengere eisen gebonden (§ 37-6 Wetsvoorstel) en worden de regels omtrent de instelling van hoger beroep en beroep in cassatie aangescherpt.

Tegen een vonnis (*dom*) van de rechtbank (*tingretten*) kan hoger beroep worden ingesteld bij het gerechtshof (*lagmannsretten*). De wet hanteert een verlostelsel (§ 321 *Strpl*); het wetsvoorstel scherpt dit verlostelsel op punten aan.⁶³ De behandeling van het hoger beroep op de terechtzitting kan worden geweigerd indien het gerechtshof meent dat het duidelijk is dat het beroep moet worden verworpen (§ 38-3 lid 1 onder a) of indien het beroep door het openbaar ministerie ten nadele van de verdachte is ingesteld en 'vragen van geringer belang' betreft (§ 38-3 lid 1 onder b). Het thans nog bestaande onvoorwaardelijke recht op behandeling van het beroep op de terechtzitting in zaken betreffende feiten waarop een gevangenisstraf van meer dan zes jaren staat gesteld, verdwijnt.⁶⁴

Indien wordt besloten tot behandeling van het hoger beroep op de terechtzitting, vindt de behandeling in beginsel plaats op dezelfde wijze als een 'volledig eindonderzoek' (*hovedforhandling*) bij de rechtbank in eerste aanleg (zie onder 4.2).⁶⁵ De behandeling van het beroep op de terechtzitting concentreert zich in beginsel op de grieven (*ankegrunner*) die tegen het bestreden vonnis zijn aangevoerd in het beroepschrift (§ 39-4). Het beroep wordt behandeld door een kamer met lekeninbreng (*meddomsrett*) bestaande uit twee beroepsrechters en vijf lekenrechters (§ 332 *Strpl*).⁶⁶ Op de zitting krijgt de partij die beroep heeft aangetekend als eerst het woord teneinde de inzet van het geding toe te lichten (§ 39-6 lid 2). Een belangrijke innovatie met betrekking tot het onderzoek op de terechtzitting in hoger beroep is dat de audiovisuele opname van de terechtzitting in eerste aanleg, of een deel daarvan, tijdens de terechtzitting in hoger beroep kan worden afgespeeld als alternatief voor of als aanvulling op rechtstreekse getuigenverhoren (zie ook 4.2).⁶⁷

Tegen een arrest van het gerechtshof kan zowel verdachte als openbaar ministerie beroep in cassatie aantekenen bij het Hooggerechtshof. Het Noorse Hooggerechtshof treedt, als onze Hoge Raad, niet in de beoordeling van de bewijsbeslissing van de feitenrechter (§ 306 lid 2 *Strpl*). Voordat het tot een behandeling komt, dient ieder cassatieberoep eerst te worden beoordeeld door een speciale ontvankelijkheidscommissie (*ankeutvalg*). Het wetsvoorstel laat de bestaande regels ten aanzien van de beslissing tot behandeling van het cassatieberoep in tact. Dit betekent dat de ontvankelijkheidscommissie een cassatieberoep in beginsel enkel doorgeleidt naar een behandeling op de terechtzitting indien het beroep rechtsvragen betreft die niet alleen voor de voorliggende casus van betekenis zijn of indien het op andere gronden van bijzonder belang is dat het Hooggerechtshof de zaak beoordeelt

63 Zie voor voorstellen dienaangaande in Nederland: G. Pesselse, 'Het verlostelsel in hoger beroep is dood, leve het verlostelsel', *PMSv* 2018-7.

64 Torgersen *et al.* 2016, p. 308; zie voor de discussie in de commissie NOU 2016: 24, paragraaf 20.4.4.3. De thans bestaande mogelijkheden om het beroep zonder behandeling op de terechtzitting af te doen of (met instemming van de partijen) schriftelijk af te doen, blijven bestaan (§ 39-2 leden 2 en 3).

65 Dan is sprake van een 'volledig hoger beroep' (*fullstendig anke*); (§ 331 lid 1 *Strpl*).

66 De regels voor de samenstelling van gerechten zijn in 2017 gewijzigd, in verband met de afschaffing van juryrechtspraak in hoger beroep (*jury-lagrettesak*) in zaken betreffende feiten die met meer dan zes jaar gevangenisstraf worden bedreigd. In gevallen waarin het beroep zich niet richt tegen de bewijsbeslissing ten aanzien van de schuldvraag, beperkt het onderzoek op de terechtzitting zich in de regel tot de gronden in de appelschriftuur; in dit verband spreekt men van een 'beperkt hoger beroep' (*begrenset anke*; zie § 342 *Strpl*). In deze gevallen wordt de zaak meestal zonder lekenrechters behandeld. Zie www.domstol.no/no/Straffesak/Sakstyper/Anke-i-straftesak. Vgl. Øyen 2016, p. 480-481.

67 Torgersen *et al.* 2016, p. 294, 303 en 308. Deze voorziening wordt in de Wet RO (*Domstolloven*) geregeld.

(§ 38-3 lid 2). De behandeling op de terechtzitting is mondeling, maar de bewijsvoering is middellijk en geschiedt op basis van de processtukken. In cassatie wordt een zaak normaal gesproken behandeld door een kamer van vijf beroepsrechters (§ 5 *Domstolloven*).⁶⁸

5. Besluit

Het Noorse strafproces lijkt in menig opzicht op het Nederlandse. Ook het Noorse strafproces kent een sterk strafvorderlijk legaliteitsbeginsel. De regeling van dwangmiddelen en andere opsporingsbevoegdheden in beide landen vertoont (dan ook) sterke overeenkomsten. Ten aanzien van de centrale verdedigingsrechten, zoals het recht op rechtsbijstand, het ondervragingsrecht en het recht op inzage in de processtukken, lopen de systemen in beide landen goeddeels parallel (reden waarom daarop in deze bijdrage geen aandacht is besteed), hetgeen in zoverre niet verbaast dat beide landen bij het EVRM zijn aangesloten. Ook voor wat betreft de procespositie van het slachtoffer vertonen beide systemen geen grote verschillen.

In beide systemen kan de procesgang bovendien worden gekenschetst als gematigd accusatoir. Ook in Noorwegen is het vooronderzoek in hoofdzaak inquisitoir van aard en het eindonderzoek veeleer accusatoir, maar wel met – in verhouding tot het Nederlandse eindonderzoek – een sterkere adversaire inslag. De rechter is in Noorwegen, net als te onzent, verantwoordelijk voor de volledigheid van het onderzoek. Beide landen kennen ruime mogelijkheden om zaken buitengerechtelijk af te doen. Daarnaast kennen beide landen een zeker verlostelsel met betrekking tot de behandeling van zaken in hoger beroep; en in beide landen bestaan ruime mogelijkheden om ingediende cassatieberoepen niet in behandeling te nemen. In het in 2016 gepubliceerde wetvoorstel voor een nieuw Noors Wetboek van Strafvordering worden deze vormen van ‘stroomlijning’ van hoger beroep en cassatie versterkt.

Markante verschillen tussen het Noorse en het Nederlandse strafproces zijn er ook. Hierbij moet allereerst worden gewezen op het grote belang dat in Noorwegen wordt gehecht aan lekenparticipatie in de berechting van strafbare feiten. Onlangs is weliswaar het jurysysteem in hoger-beroepzaken betreffende ernstige feiten afgeschaft, maar de betrokkenheid van lekenrechters in de berechting van strafbare feiten in eerste en tweede aanleg is onverminderd groot, sterker: is vergroot. Een ander belangrijk verschil is dat het openbaar ministerie in Noorwegen in sterke mate is ingebed in de politieorganisatie en dat het leeuwendeel van de opsporingsonderzoeken wordt uitgevoerd onder directe leiding van een in de politieorganisatie ingebedde officier van justitie (*politiadvokat*).

Het Noorse strafprocesrecht kent een streng onmiddellijkheidsbeginsel. De rechter pleegt in Noorwegen niet voorafgaand aan het onderzoek op de zitting alle stukken in het dossier te bestuderen. De verdachte is in beginsel verplicht aanwezig bij het onderzoek op de terechtzitting en getuigen en deskundigen worden, anders dan in Nederland, in de regel op de terechtzitting gehoord, ook indien zij reeds in het vooronderzoek verklaringen hebben afgelegd.⁶⁹ Dit is alleen anders in de vereenvoudigde gerechtelijke procedure in gevallen waarin de verdachte heeft bekend (*tilståelsesdom*). Het wetsvoorstel beoogt het aantal vereenvoudigde gerechtelijke afdoeningen te vergroten, door de formalisering van een vorm

68 In belangrijke zaken vindt behandeling plaats door de ‘grote kamer’ (*storkammer*) bestaande uit elf rechters, en in zéér gewichtige en uitzonderlijke zaken vindt behandeling plaats door alle twintig raadsheren (*plenum*). Lekenrechters hebben geen rol bij het Hooggerechtshof.

69 Onder het regime van het wetvoorstel wordt dit mogelijk anders in hoger beroep als gevolg van de introductie van de audiovisuele opname van de terechtzitting in eerste aanleg (zie 3.2.4).

van *plea bargaining* en het schrappen van de eis dat de verdachte met een vereenvoudigde afdoening instemt.

Het wetvoorstel laat de hierboven genoemde overeenkomsten en verschillen goeddeels intact. De voorgestelde wijzigingen getuigen van een streven om zowel de doelmatigheid van het Noorse strafproces alsook de rechtsbescherming van verdachten en slachtoffers te vergroten. Ten aanzien van wetssystematiek valt allereerst op dat in het wetvoorstel, waar mogelijk, gestreefd is naar een sterk vereenvoudigde regeling. Meer in het algemeen concentreert het voorgestelde wetboek, evenals het huidige, zich voornamelijk op de hoofdlijnen van het Noorse strafprocesrecht; de nadere uitwerking van verschillende regelingen moet plaats vinden op het niveau van een Algemene Maatregel van Bestuur (*forskrift*).⁷⁰ Waar relevant zijn bepalingen zoveel mogelijk op een technologie-onafhankelijke wijze geformuleerd.⁷¹ Verscheidene technologische mogelijkheden en ontwikkelingen worden niet in het voorgestelde nieuwe wetboek zelf geïncorporeerd, maar in andere wet- en regelgeving. Naast de audiovisuele vastlegging van de terechtzitting in eerste aanleg valt te wijzen op het voorstel om ook alle door de politie afgenomen verhoren op te nemen en op de uitbreiding van mogelijkheden tot het afnemen van een televerhoor.

Het wetvoorstel voorziet ten slotte in de codificatie van een aantal centrale beginselen.⁷² Zo wordt vastgelegd dat opsporing op objectieve wijze en met gepaste spoed plaatsvindt (§ 13-5). Ten aanzien van de toepassing van dwangmiddelen worden de vereisten van subsidiariteit en proportionaliteit wettelijk vastgelegd (§ 14-1). Rechten van de verdediging en van slachtoffers en nabestaanden worden uitgebreid en bijeengebracht in nieuwe bepalingen (respectievelijk § 3-1 en 4-2). Nieuw is ook dat de onschuldpresumptie en het recht om niet te hoeven meewerken aan de eigen vervolging in een afzonderlijke bepaling worden neergelegd (§ 3-2; het *nemo tenetur*-beginsel geldt niet voor rechtspersonen).

70 Vgl. voor de discussie in Nederland: B.F. Keulen, 'Per AMVB naar een nieuwe strafvordering?', in: D.H. de Jong, E.F. Stamhuis & A.E. Hartevelde (red.), *Systeem in ontwikkeling*, Nijmegen: Wolf 2005, p. 313-330.

71 Vgl. voor Nederland het rapport van de commissie-Koops: *Regulering van opsporingsbevoegdheden in een digitale omgeving*, s.l. 2018.

72 Vgl. voor voorstellen dienaangaande in Nederland: P.H.P.H.M.C. van Kempen, 'Subsidiariteit, proportionaliteit en doelbinding als algemene beginselen: codificatie graag, maar meer volledig', *DD* 2017/8 (p. 85-100); A. Das, 'De codificatie van rechtsbeginselen in het gemoderniseerde Wetboek van Strafvordering', *PMSv* 2018-4; M.J. Borgers, 'Het gemoderniseerde Wetboek van Strafvordering: beginselen en uitgangspunten', *RMTh* 2017/6, p. 279-290.